

PAVEL BARŠA

POLITICKÁ TEORIE
MULTIKULTURALISMU

CENTRUM
PRO STUDIUM
DEMOKRACIE A KULTURY

hnutí a stran. V takovém případě se rozhodnutí o zohlednění Romů (např. zřízení romské sekce v dané politické straně či přijetí pravidla zaručujícího určitému počtu romských představitelů volitelná místa na kandidátkách atd.) netýká nikoho jiného než politické strany samotné, a nepřináší proto žádné vážnější právní problémy. Ten, kdo s opatřeními takového typu nesouhlasí, má prostě o jeden důvod navíc, proč danou stranu nevolit.

(2 a) To ovšem neplatí o akomodačních procedurách ve státní správě, neboť ty jsou prováděny státem za použití prostředků získaných daňovým odvodem od všech občanů a prostřednictvím právně závazných opatření. Příznivá reakce české veřejnosti na zřizování institutu romských poradců při okresních úřadech, ale i na zřízení Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity ukazují, že i tato speciální opatření mohou být akceptována, pokud veřejné mínění dojde k názoru, že jsou v pragmatickém zájmu všech, nejen Romů. Podobně se snad dá argumentovat i při cíleném získávání Romů pro práci v policii. Jedinou otázkou, která bývá v této souvislosti vznášena, je otázka přípustnosti výjimky z požadovaného vzdělání či kvalifikace (viz 10.4.).

(2 b) Zatím se neobjevil žádný seriózní návrh, který by směřoval k třetímu typu akomodačních opatření – tj. k zákonnému zavedení procedur speciální reprezentace Romů v zastupitelských orgánech obcí či českého státu – například formou rezervovaného počtu míst jejich představitelů v těchto tělesech. Ti by mohli být voleni buďto všemi občany, anebo jen Romy samotnými.⁴⁷ Jinou možností je zřízení speciálních zastupitelských orgánů menšin.⁴⁸ Vzhledem k výše zmíněnému obecnému odporu k politickému ohledu na etnicko-kulturní identitu lze předpokládat, že návrhy na takové procedury, pokud se kdy dostanou na pořad politické diskuse, se nasetkají s příliš vřelou reakcí české veřejnosti.

ZÁVĚR: OD MONOKULTURNÍHO NÁRODA K NÁRODU MULTIKULTURNÍMU

Program rekonstrukce české národní identity do multikulturní podoby typické pro přistěhovalecké země (viz 1.4., 2.1., 2.3.) je zradou českého národa v té podobě, jakou dostal v průběhu 19. století. Na konci 20. století však máme nejvyšší čas zbavit se bludů století minulého. Tento úkol nestojí jen před námi, ale před celou Evropou. Nejen dění na Balkánu naznačuje, že jestliže se nepokusíme učinit 21. století co nejvíce „post-nacionalistickým“, nezbude nám, než si pro něj připravit ty nejkatastrofičtější scénáře. Navzdory umíráčku osvícenství, vyzváněnému postmodernistickými publicisty, spočívá jediná šance budoucnosti v navázání na univerzalistické aspirace tohoto směru. Program multikulturního národa se o to snaží.

Při rozdělení světa do nominálně suverénních států je multikulturní národ jediným možným přiblížením k ideji všelidského sjednocení. Ačkoliv je takový národ geograficky, kulturně a politicky specifický, v principu je v něm místo pro každého, ať již pochází z jakékoliv části světa a jakékoliv kultury. Takový národ se má vůči etnickému národnímu státu jako město vůči vesnici. Je místem vykořeněných, domovem bezdomovců. Je vlastí těch, kteří pochopili vyhnání z „vlastního“ nikoliv jako prokletí, nýbrž jako šanci pro setkání s jiným. Jsou to poutníci, kteří se nezalekli trnité cesty „podvojného vědomí“ (4.1., 8.2.).

Protože je multikulturní země společností exulantů, je „zemí bez exilu“.¹ Ze společnosti emigrantů již nelze emigrovat. Utéct může člověk ze zvláštní skupiny do nějaké jiné skupiny, anebo do skupiny zahrnující více těchto skupin. Nelze utéct ze skupiny, která může v principu obsahovat každou zvláštní skupinu a jejíž identita je tedy potenciálně univerzální. Není kam prchnout ze země, v níž jsou svým způsobem zahrnuty všechny země. Univerzálně inkluzivní společnost je definitivním koncem cesty ke svobodě. Exulant opouští domov předků s vizí lepšího domova, „starý svět“ ve jménu „světa nového“. V křesťanské a posléze osvícenské tradici bylo takové hledání vždy cestou od partikulárního k univerzálnímu.

mu, od domova kmene k domovu lidstva. Je-li v přistěhovalecké zemi celý svět, není z ní kam odejít. V tomto smyslu je cílovou stanicí cesty ke společnosti rovných a svobodných.

Pro Evropany byla po sto padesát let cesta za moře do Spojených států, Kanady nebo Austrálie symbolem pouti za svobodou a univerzalitou. Situace se začala měnit ve chvíli, kdy se v jejich vlastních zemích objevovalo stále větší množství zámořských přistěhovalců. Dnes již Evropan nemusí hledat jiný svět a jiné kultury za mořem, neboť je vidí z okna přes ulici. Od 70. let se k tomu přidal kvalitativní skok v postupu ekonomického, informačního a dopravního propojování světa, označovaný jako globalizace. Rychlost a jednoduchost přesunu kapitálu, lidí, informací a kulturních symbolů na úrovni planety způsobují, že každá vyspělá země a každé velké město představuje uzel transnacionální sítě, v němž se jako v leibnizovské monádě odráží celý svět.

Poválečné přistěhovalectví a globalizace učinily prostě i z evropských zemí „mikrokosmy“ všelidského planetárního kosmu, kterými podle jejich mytologie měly být pouze země přistěhovalecké. Globalizací jsou vykořeňováni i Evropané, kteří nevytáhli paty za humna. Jejich „místo“ přestává být „jejich“. Ve své vlasti se stále více cítí, jako by se do ní přistěhovali odjinud – jako cizinci mezi cizinci. Deteritorializace, dříve charakteristická pro migranty, zasahuje dnes i starousedlíky. Z jedné strany činí dopravní technika lidi daleko mobilnějšími, ze strany druhé jim satelit a internet umožňují bavit se a pracovat jinde, než právě jsou. Komunikační propojení způsobuje, že stále více lidí může být na více místech současně. Vztah ke geografickému, kulturnímu i politickému místu se odlehčuje.

Toto zpružnění vazby na místo se projevuje i v proměně modelu přistěhovalectví. Nový typ přistěhovalectví, ilustrovaný příkladem sikhů (10.2.), začíná být obvyklý i v imigrantských zemích: stále méně přistěhovalců do USA či Kanady tam přichází se záměrem stát se „Američanem“ či „Kanadánem“, stále více jich neztrácí pravidelný a těsný kontakt se zemí původu či se sítěmi krajanů v jiných zemích. Místo definitivní emigrace z jedné a imigrace do druhé země se rozšiřuje model permanentní migrace *mezi* nimi. Místo dřívější alternativy „buď zde, anebo tam“ nastupuje „zároveň zde i tam“.² Oproti migraci jako jednorázovému aktu se rozšiřuje migrace jako permanentní podmínka života – z dokonavého *vy-stěhování* a *při-stěhování* se stává nedokonavé *stěhování*.³

Proměna povahy migrace stírá rozdíl mezi migrací a usedlým životem. Může-li evropský usedlík zažívat stejné odcizení jako přistěhovalec, pak se z druhé strany migrant může stěhovat, aniž by ztratil domov. To ovšem znamená, že i přistěhovalecká země, do níž míří, přestává být tím, čím bývala. Problematizace rozdílu mezi odchodem a usazením, diasporou a ukotvením rozmazává přesnou hranici mezi starým a novým světem. I evropské země se stále více stávají „zeměmi exulantů“, zeměmi, odkud se již nemusí odcházet do širého světa, neboť tento svět je již dávno v nich.

Stírání dichotomie starého a nového světa, evropských a imigrantských zemí má své důsledky pro existenciální i politický projekt svobodného života. Dříve byl jeho symbolem útek z uzavřeného do otevřeného prostoru, z vesnice do města, z Evropy do Ameriky. Jakmile bylo takové moderní vykořeňování ve fázi globalizace generalizováno na celou planetu, ztrácí tato symbolika smysl. Je-li celá krajina pokryta městy, odchází-li se do Evropy tak, jako se dříve odcházelo do Ameriky, pak již není kam utéct. Je-li každé místo na planetě v zásadě otevřené pro informaci, obchodní transakci či migraci, pak je na něm potenciálně přítomný celý svět.

Žije-li však člověk na místě, kde je celý svět, pak nemůže „lepší svět“ hledat nikde jinde než tam, kde právě je. Projekt svobodného života ve svobodné zemi již nemůže být přeložen za oceán – na „jinde“ a „jindy“ – ale musí být uskutečněn „zde“ a „nyní“. Jsou-li západoevropské země stále více zeměmi exulantů, stávají se také ony zeměmi bez exilu. Ať si to přejí nebo ne, jsou *de facto* malými „Amerikami“ pro milióny přistěhovalců. Proč by se tedy o „americký“ projekt neměly pokusit – třeba i společně v rámci Evropské unie – na základě vědomé politické volby?

To by ovšem předpokládalo, že se přestanou odvozovat od mýtické minulosti, v níž údajně došlo ke spojení krve, jazyka, kultury a území, a začnou se definovat jako země budoucnosti, jejichž identitu spoluvytvářejí svobodní lidé různé krve, jazyků a kultur, pocházející z různých míst. Ze zemí monokulturních národů se evropské země musejí proměnit v země národů multikulturních. Protože takovými již *de facto* jsou, jde především o změnu vědomí a politických institucí.

Tato změna není vyžadována jen univerzalistickým *snem* o společnosti svobody, rovnosti a solidarity. Diktuje ji sama *realita* globalizovaného světa, který ztěžuje a činí neakceptovatelnými etnic-

ké transfery, genocidy a nucenou asimilaci (na nich jednotlivě či v kombinaci jsou historicky založeny *všechny* existující národní státy) a zintenzivňuje kulturní a etnickou promíchanost současných společností. Globalizace neumožňuje zajistit koincidence územní, kulturní a politické jednotky, kterou předpokládala idea národa. Podle této ideje měla být kulturní skupina vkořeněna do určitého území, na němž měla vykonávat svou samosprávu. Současné dopravní a komunikační technologie činí takový projekt územního zakořenění a politického zastřešení jediné skupinové kultury neproveditelným. Na jedné straně umožňují čím dál tím více lidem neustále se přesouvat mezi různými státy a kulturami. Na straně druhé jim umožňují střídat kulturní prostředí bez toho, že by se hnuli z místa. Shoda územního, kulturního a politického aspektu kolektivní identity jednotlivce přestává být samozřejmostí, kterou alespoň v některých státech západní Evropy byla ve 20. století. Politická geografie a demografie se odpojují.

Při dnešní deteritorializaci a pluralizaci identit jednotlivců (tj. jejich vzrůstajících možnostech být zároveň na více místech a sdílet více kulturně-skupinových identit) je nacionalistický program jednoznačné spjatosti určitého území a jeho politické správy s jedinou kulturní skupinou politicky nebezpečný. Ve světě, kde člověk může být přítomen na více místech zároveň, aniž by tam byl *in persona*, a patřit současně k více skupinám (kde například imigrant může udržovat díky satelitní televizi a internetu každodenní mnohahodinový kontakt s domovem), v takovém světě je *nerealistické* stavět politické soužití na předpokladu překrytí územně-politické a kulturní identity.

Za této situace je *univerzalistická utopie* o svobodné zemi, v níž v zásadě může najít své místo každý jednotlivec a kulturní skupina za předpokladu, že respektuje rovná práva jiných jednotlivců a skupin, jedinou realistickou cestou k nastolení občanského míru. Naopak *nacionalistická utopie* o překrytí územně-politické jednotky s partikulární etnicko-kulturní identitou je na většině míst současného světa – ať se to týká Severního Irska, Středního východu, Balkánu, Kalifornie, Rwandy nebo České republiky – cestou k potenciálně násilnému etnickému konfliktu.

Multikulturní rekonstrukce evropských národů předpokládá odvržení mýtu o společném původu a přihlášení se k mnohosti heterogenních počátků. Západoevropské společnosti musejí přizpůso-

bit svou politickou kulturu a fungování svých politických institucí univerzalistické rétorice svých ústav a pochopit soužití svých občanů již nikoliv jako soužití „bratrů a sester“, pevně zapuštěných svými kořeny v zemi praotců, nýbrž naopak jako soužití těch, kteří byli z kmene i místa vykořeněni, kteří byli vyhnáni z mýtické bezprostřednosti do nekonečného zprostředkování, od „sebe“ k „jinému“, od „vlastního“ k „cizímu“.

Evropské národy včetně českého se musejí pochopit jako národy cizinců, v nichž může v principu najít své místo každá zvláštní skupina pod podmínkou, že je dovnitř neutlačivá a navenek neagresivní. Evropské společnosti se prostě konečně musejí odvážit žít důsledně osvícenský ideál, který před více než dvěma stoletími vzešel z jejich lůna – musejí se stát skutečně univerzálními v tom smyslu, že nic lidského nebudou potlačovat či vyhánět ze svého středu. Pak ovšem z nich také žádný člověk nebude vyloučen, ani nebude hledat únik – pak se stanou skutečnými zeměmi bez exilu.